# MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDÎLİĞİN BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(ULUSAL SEMPOZYUM)
04-05 MAYIS 2017 BİNGÖL

**ESER ADI** : **MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDÎLİĞİN BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

**DÜZENLEYEN** : BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

**EDİTÖR** : Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

**DİZGİ/KAPAK** : Şemal Medya Tasarım Ofisi

**BASIM YERİ** : Sadık Daşdöğen–Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215–216, Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 12 11

**BASKI** : 1. Baskı: Aralık 2017

**ISBN** : **978-605-65457-5-7**

© 2017 Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü
Bu eserin tüm yayın hakları Bingöl Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Kurumun yazılı izni olmaksızın, tamamen ya da kısmen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.
Bu kitapta yer alan yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

# BİNGÖL'DE HÂLİDÎLİK (MELE AZİN AİLESİ)

**Abdülkerim BİNGÖL* - Mehmet Faruk ARAZ****

**Giriş**

Tasavvuf, Kur'an ve sünnet istikametinde "üsve-i hasane"yi hayata hâkim kılmayı amaçlayan teorik ve pratik bir disiplin olarak daha İslam'ın ilk dönemlerinde II/VIII yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.

Tasavvufun tariflerinde işaret edilen ortak hususlar: kalbi dünyadan ayırıp Allah'a bağlamak (zühd); Kur'an ve sünnet istikametinde (Şeriat) ibadet ederek ruhu saflaştırmak; ibadet, zikir, tefekkür, riyazet ve mücahede ile nefsin arzularını kontrol altına almak(tezkiye); hakikatın bilgisini (ledün ilmi) elde dip Allah'a vuslatı gerçekleştirmenin arzu ve gayreti içinde olmaktır.[1]

İnsanın ruhu, ahlakî ve psoklojik yapısı tasavvufun seyri sülûk'ünün ana konusunu teşkil eder. Bu nedenle Sûfiler insanın manevî yapısında "kalp", ruh ve akıl olmak üzere üç önemli özelliğinin üzerinde durmuşlardır.

Tasavvuf dinamik bir yapıya sahip olup terakki ve kemale doğru değişimi amaçladığından dar anlamda ferdi, geniş anlamda ise toplumu harekete geçirmek istemiştir. Tasavvufun her mektebi, misyonunu icra edip kendi anlayışını sunarken ayet ve hadisleri referans almıştır. Mesela Nişâbur, fütüvvet ve melâmet; Horasan, fütüvvet ve îsâr; Mısır, marifet ve muhabbet; Şam, açlık ve gece ibadeti; Bağdat ise tevhit ve ilâhî aşk gibi sûfî hal ve makamları ile ilgili anlayışları öne çıkaran yerlerdir.[2] Bu anlayış farklılığı devam etmiş ve buna binaen ortaya çıkan en önemli ekollerden biri de Nakşibendî tarikatı olmuştur. Bahauddin Nakşebend, tasavvuf eğitimindeki metodunu şu şekilde açıklamıştır: *"Biz müridi dilersek cezbe, dilersek süluk yoluyla terbiye ederiz. Bu bizim elimizdedir. Sohbetlerimize gelenlerin bazılarının günlünde muhabbet tohumu vardır. Ama dünyevî alakalar yüzünden gelişip büyüyememiştir. Bizim vazifemiz o kalplerdeki dünyevi ala-*

* Dr., Muş Alparslan Üniversitesi (akerimbingol@hotmail.com).

** Öğr.Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (muhammedfarukaraz@gmail.com).

1 Mehmet Necmettin Bardakçı, *Doğuştan gönümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* İstanbul, 2016, s. 20; Osman, Türer, *Ana hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1995, s. 23-28.

2 Bardakçı, *a.g.e.,* s. 42.

*kaları temizlemektir. Bazılarının ise gönlünde muhabbet tohumu yoktur. Bizim vazifemiz bunların günülerine muhabbet tohumu ekmektir*.[3] Nakşibendî tarikatı daha sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (v. 1826), ile pekişmiştir.[4]

Nakşibendî tarikatının bir kolu olan Hâlidîyye ekolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (v. 1826), farklı bölgelere giderek ilmi ve tasavvufi dersler almıştır. En son Dehlevî'den (v. 1763) Nakşibendî, Kadirî, Sühreverdî, Kübrevî ve Çeştî tarikatlarından icazet alarak irşad faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.[5] Bahaeddin Nakşibend'e (r.h.) kadar Hâceganiyye olarak bilinen Nakşibendiyye tarikatı dönemlere göre farklı isimler ile anılmış ve Hâlidî Bağdâdî'den itibaren "Nakşibendiyye Hâlidiyye" olarak isimlendirilmiştir.[6]

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin mesajı sosyolojik açıdan iman, amel, ve ahlak boyutlarıyla-yaşanır kılan bir ruh inşâ etmekle kalmamış, bu ruh sayesinde İslam dünyasının on dokuzuncu asır emperyalizmine direnme gücünü artırmıştır.[7] Ayrıca politik olarak İslam'a tehdit gördüğü akım veya herhangi bir unsurla, gerek politik gerekse kendine has yöntemlerle mücadele etmiştir. Bu nedenle Tasavvuf, toplumsal ilişkileri etkilediği kadar ilmî ve siyasi hayatı da etkilemiştir. Kimi zaman terakki edip gelişmelere sebep olmuş, kimi zaman ise dâhili çelişki ve çatışmalarla gündeme gelmiştir.

Özü itibariyle kendilerine has bir dünya inşa etmek isteyen ve bu çerçevede tasavvufi, ilmî ve içtimai ilkeler belirleyen insanların bir araya gelmesiyle oluşan tarikat halkasının zamanla farklı misyonları olmuştur. Siyasi erk ile sürtüşmeye girdikleri zamanlar olduğu gibi idarecilerden destek gördükleri zaman da olmuştur. İhtilaflı süreçler yaşadıkları gibi kendi halinde dünyadan el etek çektikleri süreçler de olmuştur. Bölgemizde farklı tarikat geleneklerinin faaliyetleri kapsamında bölgemizde birden fazla tarikatın etkisi olduğu görülmektedir. Merkezi idareden çok uzakta olan, bundan ötürü ilmî vs. faaliyetin imkânlarından kısıtlı faydalana bölgemizde tasavvufi geleneğin önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Hâlidiyye tarikatı XIX. yüzyılında İslam dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur. Hâlidiliğin bu kadar tutulmasında tarikat şeyhlerinin genellikle medrese çıkışlı ve şeriata sıkı sıkıya bağlı kişiler olması etkili olmuştur. Bunun temelini ise Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin "İhsaiyye Medreseleri"ve "Sâlihiyye Dergâhları" oluşturur.[8] Hâlidîliğin yayılmasındaki diğer bir etken de onun teb-

3 Necdet Tosun, *Bahaeddin Nakşebend, Hayatı, görüşleri tarikatı*, İstanbul, 2002, 99-105, 300.
4 Bardakçı, *a.g.e.,* s. 300.
5 Hamit Algar, *Nakşibendîlik,* (Trc: Cüneyt Köksal, Ethem Cebecioğlu, İsmail Taşpınar, Kemal Kahraman, Nebi Mehdiyev, Nurullah Koltaş, Zeyneb Özbek), İnsan Yay., İstanbul, 2007, s. 348, 373.
6 Bardakçı, *a.g.e.,* s. 307; Türer, *a.g.e.,* s. 178.
7 Mehmet Tayfun Amman, Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu, 11-13 Haziran 2010, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2012, s. 140.
8 Bardakçı, *a.g.e.* s. 307.

liğ esasına bağlı olarak yayılmacı bir prensiple hareket etmiş olmasıdır. Nitekim Mevlânâ Hâlid çok sayıda âlime halifelik vermiş ve onları hizmet etmek üzere farklı bölgelere göndermiştir. Bingöl ve çevresinde Hâlidîliğin yayılmasında da onun Palo'daki halifesi Şeyh Ali Sebitî etkili olmuştur.[9] Şeyh Ali, bizzat bölgede irşat ve tebliğ için bizzat dolaşmış, bölgede tasavvufun kökleşmesinde aktif bir rol üstlenmiştir. Şeyh Ali'nin en çok Bingöl ve Palo'nun dağ köylerinde mürit edinmiştir. Şeyh Ali'nin Faaliyetleri sonucu başka bir tasavvuf ekolünden olup Hâlidiliğe geçmiş aileler olmuştur ki bu ailelerden biri de Bingöl ve Muş çevresinde, ikamet eden Mele Azin ailesidir.[10]

**1. Mele Azin Ailesi**

Bingöl ve Muş yöresinde birçok köyde ikamet eden Mele Azin ailesi yöremizde yaklaşık 300 yıldır tasavvufi faaliyet yürütmektedir. Bölgeye gelmeden önce de tarikat mensubiyeti bulunan ailenin günümüze kadar süren imamlık geleneği ve tasavvufi faaliyeti vardır. [11]

**1.1. Ailenin Bölgeye Geliş Serüveni**

Gerçek adı İzzeddin olan bu zatın adını, "Mele Azin" olarak telaffuz edenler olduğu gibi "Mele Azdin" ve "Mele Azim" olarak da telaffuz edenler vardır.[12] Gerçek adının "Mele Aziz" olduğunu söyleyenler ya da "Büyük Molla" anlamında "Mele Azim" olduğunu söyleyenler de vardır. Bu zat, Kulp'un Herta köyünden olup burada metfun olan Şeyh Mahmut'un soyundandır. Mele İzzeddin bir dönem imamlık yapmak için Ginç mıntıkasına gelmiş ve Ginç Miri onu imamlık yapması için Dadina Köyüne yerleşmesini istemiştir.[13]

---

9 Şeyh Ali Sebitî, tarikat icazetini Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri'nin kardeşi Şeyh Mahmud Sahib Hazretlerinin mührüyle Şeyh Mahmud Sahib Hazretlerinin elinden almıştır. Ancak Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri'nin kardeşi Şeyh Mahmud Sahib Hazretleri, icazeti verirken Ali Sebiti Hazretleri'ne; *"Sizin icazetnameniz Mevlânâ Hâlid Hazretleri'nin emri üzerine yazılmış bende imzalıyorum. Bana verilen emir üzerine doğu da Palu'ya yerleşip doğu bölgesinde halkı irşat etmekle vazifelendirilmiş olduğunuzu, size bildirmekle vasiyetini yerine getirmiş bulunuyorum."* diyerek ona icazetnamesini takdim etmiştir. Bu bilgiye binaen Şeyh Ali, Mevlânâ Hâlid'in halifesi olduğu şöhret kazanmıştır. Detaylı Bilgi için bkz: Süleyman Yapıcı, *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, s. 211-213; Bkz. Süleyman Yapıcı, *Harput- Âlim-Müellif ve Mutasavvıfları*, Sistem Ofset Basım Yayın, C.I, Ankara, 2013, s. 290; ayrıca bkz. Bünyamin Erdem, *Şeyh-ül Meyadinî,* s. 180; ayrıca bkz. Serdar Karabulut, *a.g.e.,* s. 53; Sebahattin Çanî, *Seyh Hasan'il Nakiyil Palevi Hayatehu ve Asarehu,* s. 21.

10 Bingöl ve çevresinde Şeyh Ali Sebitî'nin, nispeten daha çok kabul görmesinin sebepleri için bkz. Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebitî el-Palevî,* Altın Kalem Yay., İzmit, 2014, s. 61.

11 Mele Hanefi Ballı, Kişisel görüşme, Bingöl Genç ilçe müftülüğü görevini yapmaktadır. 04.04.2017.

12 Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması,* İstanbul, Çağlayan Yay., 1996, s. 55.

13 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, 04.04.2017; Molla Abdurrahman Araz, 23.04.2017, Mehmet Emin Araz; Bingöl, 0404.2017; Abdülhamit Ağaç, kişisel görüşme, Malatya, 10.03.2017.

Bunun üzerine bu zat, Mele İbrahim ve Mele Yusuf adında iki oğluyla beraber Varto'ya güç eder. Mele İzzeddin, büyük oğlu Mele İbrahim'le Dadina'da Mele Yusuf da Dodan'da imamlık yapar. Bir müddet sonra Mele İzzeddin, Dadina'da vefat eder, daha sonra Dodan'da imamlık yapan Mele Yusuf da Dodan'da vefat eder ve Dodan'da bir tepenin üzerine defnedilir.[14]

Mele İzzeddin'in büyük oğlu Mele İbrahim, babası ve kardeşini kaybettikten sonra baba diyarı sayılan Herta'ya geri dönmek üzere kardeşinin oğlu Mele Muhammed ile yola çıkar. Ancak yörenin idarecisi olan Ginç Miri bu durumdan haberdar olur. Oralarda durması için ısrar eder ve onu, üç-beş tercih arasından Hırbuzun'da durmaya ikna eder. Bunun üzerine Mele İbrahim, yetim kalan yeğeniyle beraber Hırbızun/Yiğitharman'a yerleşir.[15]

Aile bilahare imamlık ya da irşat yapmak için farklı köylere dağılır. Bu nedenle ailenin mensupları bir köyde çoğunluk oluşturmamışlardır. Aksine çeşitli köylerde üç-beş aile şeklinde yerleşmişlerdir. Buna göre Muş'un Xaziya/Savaşçılar, Pazu/Bilek, Sahag/Ağartı, Nevala Kevirî/Durgun, Dom/Körpeağaç, Palas/Yeroluk, Hêrgêt/Nadaslı, Qerebega/Karabey, Varto'nun İnalî/Yılanlı, Gundêmîra/Çayçatı, Gulîcî/Güllüce, Rindaliya/Buzlugöze, Solhan'ın Xirbizûn/Yiğitharman, Axila/Yiğitharman Yeni yerleşim, Azad, Angak/Yazmalı, Karlıova'nın Çatax/Çatak, köylerine dağılmışlardır. Bölgemizde tarih boyunca İslami hizmetlerin yürütülmesi, hasbilik çerçevesinde bireyler ve tasavvuf faaliyetleri aracılığıyla olmuştur. Zira devletlerin tayin ettiği hocalar ve önderler, merkezi yerleşim yerleri ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle İslami faaliyetlerin baskın çoğunluğu Tarikatların açtığı medreseler ve dergâhlar ile intişar etmiş ve bu şekilde asırlarca güçlenip gelmiştir.

Mele Azin ailesinin diğer köylere yayılmasındaki asıl saik onların imamlık vazifesi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında ailede imamlık mesleği yaygındır ve çevreye dağılmalarındaki muharrik de irşat gayesidir. Ailenin yaklaşık üç yüz yıllık geçmişinden bugüne hep mollalar yetişmiş ve bu geleneğin bir parçası olmuşlardır. İmamlık ve irşat faaliyetlerini mürşit olarak kendi adlarına yürüttükleri gibi bağlı oldukları tarikat şeyhinin adıyla da yürütmüşlerdir. Zamanın seyri içinde aileden on iki kişi Nakşî Şeyhi olarak icazet almış ve muhtelif mıntıkalarda faaliyetler yürütmüştür.

**1.2. Ailenin Medrese (İlmî) Faaliyetleri**

Ailedeki ilmî hizmetlerin Hırbızun'da Mele Ali'den itibaren var olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Mele Ali'nin oğlu olan Şeyh Muhammed ile Melekan'lı Şeyh Abdullah küçük yaşta birlikte Mele Ali'den bir dönem dersler almışlardır.[16] Ailede irşat ve tebliğ kadar ilme de ehemmiyet verilmiştir. Daha küçük yaşta ço-

14 Mele Muhammed Ballı, kişisel görüşme, Isparta, 2005.
15 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017.
16 Abdülhamit Ağaç, kişisel görüşme, 10.03.2017.

cuklarını medreselere ilim okumak üzere göndermek bir adet olmuştur. Nitekim bu medreselerde okuyup mele/imam olan çok sayıda hocalar mevcuttur. Medrese eğitimini tamamlayanlar ekseriyetle başka köylere imamlık ve dinî faaliyetler için gönderilmişlerdir. Öyle ki ailenin sürekli başka köylere dağılıp yerleşmelerindeki tek sebebin imamlık ve irşat gayesi olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Yürütülen ilmî çalışmalar, medreselerde yapıldığı gibi bazen ev köy camilerinde de gerçekleşmiştir. Tam teşekküllü medreselerden biri Emin-i Seyda'nın babası **Mele Hasan'e Bakê'nin** Muş'un Pazu köyünde açtığı medresedir. Mele Hasan'ın medresesinde eğitim uzun süre devam etmiş ve burada birçok âlim yetişmiştir. Şeyh Kekê ve Şeyh Abdullatif de buradaki medresede bir dönem okuyanlardandırlar. Mele Hasan, Rus harbi döneminde yirmi beş öğrencisi ile muhacir olmuş ve Genç civarında bir yerde Murat nehrini geçerken insanların kayık görevi yapan tahtalarla karşıya geçtikleri yere gelmişlerdir. Halktan çoğunun karşıya geçemediğini görünce, akşama kadar halkı nehrin diğer tarafına geçirmekle uğraşmışlardır. Burada soğuktan kaptığı hastalık sebebiyle vefat etmiş ve Genç ilçesinin yakınlarında defnedilmiştir.[17]

Diğer bir medrese de **Şeyh Abdulhamid-i İnali'**nin İnali köyünde açtığı medresedir. Şeyh Abdülhamid'in medresesinde ilim tahsili kesintiye uğramadan devam etmiştir. Kendisinden sonra da torunları olan Mele Şafii ve Mele Hanefi de medresesindeki tedrisatı devam ettirmiş ve bu eğitim ocağını en faal bir şekilde diri tutmuşlardır. Mele Şafii ve Mele Hanefi'nin İnali'deki medresede uzun bir dönem ders vermiş ve bölgede bugün imamlık ya da müderrislik yapan birçok icazetli öğrenci yetiştirmişlerdir. Örneğin Mele Muhammed Ballı, Kayseri de dinî hizmetlerle meşgul olan Mele Abdurrahman Araz, Erzurum'da hali hazırda müderrislik yapan Mele Abdülkerim Yayla, Sarıcanlı Mele Abdullah ve Mele Nurettin ayrıca Elâzığ'da müderrislik yapan Mele Kamil ve daha birçok icazetli hoca bu medresede okumuştur. Mele Muhammed Ballı da icazetinden sonra uzun bir süre aynı medrese de müderrislik yapmıştır.[18]

Yine **Şeyh Abdullatif** ders verme ve alim yetiştirme ideali ile hareket edenlerden bir diğeridir. Şeyh Abdullatif hapishaneden çıktıktan sonra Şeyh Said hadisesi döneminde yakılmış olan Haziyan köyüne dönmüş ve kendi evininin bitişiğinde bir medrese/hücre inşa etmiş, gizlice burada ders vermiştir. 1935 yılında ailelerin sürgün edilmeye başlanması sonrası sürgünden kaçmak için Hazro'da iki yıl kalmış ve[19] daha sonra tekrar Haziyan Köyüne dönmüştür. 1946 Nahiye Müdürünün baskısıyla Haziyan köyünden zorunlu iskânla Yaygın'a yerleştirilmiştir. Yaygın'da kendi evi olmadığı için uzun süre komşuların kendisine tahsis ettiği derme çatma evlerde kalmıştır. Nahiye müdürünün ve ka-

17 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
18 Molla Hanefi, kişisel görüşme, 04.04.2017.
19 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

rakolun bulunduğu bir ortamda medresede açmanın imkânsızlığı yüzünden medrese/hücre açamamıştır. Böylece Haziyan'da gizlice devam eden medrese süreci son bulmuştur.

Şeyh Abdullatif'in medrese açma girişimlerini oğlu **Şeyh Muhammed Emin** de devam ettirmiştir. Şeyh Muhammed Emin, 1955 yılında Yaygın'da evinin bitişiğinde bir hücre inşâ ederek medrese açmıştır.[20] Yoksul bir köy olan Şikeftiya'da çok kıt imkânlarla öğrencilere ders vermeye devam etmiştir. 1989 yılına kadar medresesi açık kalmış burada çok sayıda talebe ders almış ve medresesinden mezun olan çok sayıda hoca vardır. 90'lı yılların çalkantılısından oldukça etkilenen ve büyük baskı gören Şeyh Muhammed Emin için medresede ders vermek fiilen imkânsız hale gelince 35 yıllık medresesi kapanmıştır. [21]

Bunların dışında imamlık yaptığı yerde medrese eğitim sistemi ile ders veren daha birçok müderris vardır. Şu var ki son 150 yıl gerek ülkedeki siyasi gerek bölgedeki siyasi gelişmeler, yatılı ve sürekli medrese hizmetlerinin yürütülmesini son derece zor kılmıştır. Buna bağlı olarak yapılmaya çalışan medrese eğitimi baskı ve takiplerle kesintiye uğramış; irşat ve tasavvufî çalışmalar, mekân ve iskâna bağlı olmadığından nispeten daha kalıcı ve daha uzun süreli olmuştur.

**1.3. Ailenin Tasavvufî Geçmişi**

Belirtildiği gibi Mele İzzeddin bu bölgeye geldiğinde, aile büyükleri tarafından "terîqeta kevn/önceki tarikat" olarak nitelendirilen "Kadirî tarikatı"na mensup idi.[22] Nitekim büyük babaları olan Mele Ali'yê Herta bir Kadirî tarikatı şeyhiydi. Aile Kadirî tarikatından sonra anlatılacağı üzere ekser olarak Şeyh Ali Sebitî koluna bağlı olmuştur. Bunun dışında Angaklı Mele Muhammed'in babası Mele Ali'nin Küfrevî şeyhlerinden halifelik aldığı aktarılmaktadır.[23] Ayrıca aileden Şeyh Ahmed de Küfrevî şeyhlerinin yanında süluk etmiş ve kısa zamanda tasavvuf yetkisi almıştır. Hatta bu duruma karşı bazı müritler rahatsızlık hissetmiştir. İcazeti veren şeyh, vaziyeti fark edince bu müritlerine *"Mêrikê zaza hat çira wî hebû, qazyaxî têda hebû, fitîla wî hebû, me kibrîtekî lêxist çû. Ê we qazyaxî û çira we heye, fitîl tune."* demiştir. (Zaza adam geldi, çırası vardı, gaz yağı vardı, fitili de vardı. Biz de bir kibrit ile tutuşturduk. Sizin gaz yağınız var, çıranız var; ama fitiliniz yoktur.)[24]

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin Kadirî iken Nakşibendî tarikatına intisap etmesiyle birçok yerde olduğu gibi bölgemizde de Nakşibendî tarikatı neşvünema

20 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
21 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
22 Ailenin daha önce Kadirî'lerin Birifkanî koluna bağlı oldukları aktarılan diğer bir husustur. Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017.
23 Abdülhamit Ağaç, Malatya, kişisel görüşme, 10.03.2017.
24 Mele Mustafa Özmen, kişisel görüşme, Elazığ, 12.03.2017.

göstermiştir. Bu yayılımın bir devamı olarak bölgeye gelen Şeyh Aliyê (Sebitî) Paluyî çevrede ilk olarak Melekan Köyüne gelmiş ve burada Şeyh Abdullah Efendi'yê Mezin olarak bilinen zatı ikna etmiştir. Daha sonra birlikte Hâlidîlik tarikatını bölgeye yaymak için önce Kadirî tarikatında tasavvufî nüfuzu olan Mele İzzeddin'in torunu olan Mele Ali'ye gitmeyi uygun görmüşlerdir. Bu ziyaret, ailenin Hâlidîliğe geçmesini sağlamak için bir teklif ve faaliyetlerin kendi mıntıkalarında yürütülmesi için nezaket amaçlı bir izin niteliğini taşımaktaydı.

Hırbızun/Yiğitharman köyüne gelen bu iki zat, Mele Ali'yi civarda irşada gittiğinden köyde görememişlerdir. Mele Ali'nin gelmesini beklemek üzere Azad ve Hırbızun arasında- kalıntıları bugüne kadar devam eden- bir yerde çadır kurmuş ve onun dönmesini beklemek üzere ibadet ile meşgul olmuşlardır. Mele Ali geldiğinde durumu kendisine iletmişlerdir. Bazı muhaverelerden sonra Şeyh Ali kendilerine olumlu cevap vermiştir. Bu sonuca pek memnun kalmayan yakınları kendisine neden bu teklifi kabul ettiği sorunca o da *"Ben yaşlandım. Buralarda irşad faaliyeterinin devam etmesi için onların çalışması güzel olur."* demiştir.[25] Diğer taraftan Hâlidîyye Nakşîliği, Zü'l-Cenaheyn olması yani hem Nakşîliği hem Kadirîliği bünyesinde barındırması, ailenin Kadirîlikten Nakşibendîliğin Hâlidîlik koluna intisabını kolaylaştıran diğer bir faktör olmuştur.

Böylece Mele Azin ailesinin Kadirî tarikatına mensubiyeti ve "eski tarikat" serüveni Mele Kasım/Mele Ali'den itibaren bitmiş, ailenin Nakşîlik ve Hâlidîlik serüveni başlamış ve böylece bölgenin diğer etkili Şeyh aileleri gibi Mele Azin ailesi de bu tarikatın bölgede yayılmasının önemli bir parçası olmuştur. Bu çerçevede farklı tarikatlara mensup olan veya herhangi bir tarikata mensubiyeti bulunmayan insanların Nakşibendî tarikatına intisabı yayılmıştır.[26]

Ailedeki zevatın Hâlidiyye tarikatındaki hizmetleri Bingöl ve Muş çevresinde ilk gün itibari ile yakın döneme kadar devam etmiştir. Gerek Cumhuriyetten önce gerekse cumhuriyetten sonra bölgede aktif şekilde dini görevlileri ile çalışmalar yapan bir kurumun bulunmadığı herkesçe malumdur. Hâlidî geleneğe aileler ya da kişiler gittikleri yerlerde İslam'ın itikadî ve amelî yönünden her hangi birini aksatmadan hizmetlerini yapmaya çalışmışlardır. Şeyh Said hadisesi akabinde yok olması gayesi ile girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Şeyh Kekê tarihi kritik bir kavşakta bir bölgede dinî faaliyetleri ve tasavvufî geleneği, bir nesilden diğer bir nesile aktarmak gibi önemli bir misyon ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Şeyh Kekê karanlık dönemde geçmişten kopuk dininden habersiz bir neslin oluşmasının önüne geçmiş ve geçmişi geleceğe bağlayan bir köprü rolünü üstlenmiştir.

---

25 Abdulhamit Ağaç, Malatya, 15.05.2017. Diğer bir rivayette ise Mele Ali'nin *"Rüyamda gördüm ki, bu adam (Şeyh Ali Sebitî) elimden tibr/küçük baltayı alıp kılıcı verdi."* dediği nakledilmektedir. Mele Mustafa Özmen, kişisel görüşme, Elazığ, 14.03.2017.

26 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

Bugün ailede, tasavvuf ve tarikata çok değer atfedilse de aileden post-nişin ve halife olan kimse bulunmamaktadır. Hali hazırda ailede, geçmişlerin anılarına muhabbet beslemek ve onlardan miras alınan "Şeyh" lakabını kullanmak, onların yaşamlarını en ideal yaşam tarzı olarak görmek dışında; bilfiil bir tasavvuf faaliyeti ve dergâh faaliyetlerinden söz edilemez. Ailede Mele Azin'de icazetli olan ve halk tarafından veli olarak bilinen zatların bulunmasına rağmen yakınları veya müritleri tarafından türbeleri yapılmamıştır. Bunun sebebi ise bu zatlardan bir kısmının -Şeyh Muhammed gibi- "vefatımdan sonra türbe inşa etmeyiniz" demesidir.

Ailede tasavvuf ehli olan bu erler, tasavvufun özüne uygun olarak,[27] yaşamlarında genel de ruhsat yerine azimeti esas almış ve İslami hayatlarını bu idrakle yaşamışlardır. Bu güne kadar süre gelen Nakşibendî ve Hâlidî geleneğin bir parçası olarak çevreyi ilmî ve manevî yönden aydınlatmışlardır. Yöredeki halka kişisel ve toplumsal müşküllerde çözüm mercii olmuşlardır. Zira sade hayatları ve toplumsal sorunlarda halka yakın durmaları halkın nezdindeki itibarları ve saygınlıkları artırmış bu sayede maddî ve manevî bir güven kazanmışladır. Çevrede ortaya çıkan problemlerle yakından ilgilenmiş ve bu olaylara gerek hukukî gerekse sosyal yünüyle çözmeye gayret etmişlerdir. Çekirdek ailedeki küskünleri barıştırmayı önemsedikleri gibi geniş aileler arasındaki kan davası gibi büyük problemleri de halletmeye çalışmışlardır.

## 2. Mele Azin Ailesinden Hâlidî Silsilede Yer Alan Zevât

### 2.1.Şeyh Ahmed Hazyanî

Âlim ve mutasavvıf Mele Kasım'ın oğludur. Bingöl'ün Solhan ilçesine bağlı Hırbızun köyünde dünyaya gelmiştir.[28] İlk ilmi tahsilini babasından alan Şeyh Ahmed sonraları Muş'un Til köyünde (Korkut ilçesi) medrese tahsilini sürdürmüştür. Şeyh Abdullah Melekanî'den halifelik aldıktan sonra[29] onun emriyle Xaziyan/Savaşçılar köyüne yerleşmiş ve orada ilmi ve tasavvufi anlamda hizmet yürütmüştür.[30] Kimseye halifelik vermemiştir.[31] 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşında oğlu Şeyh Hasan ile birlikte Ruslara karşı mukavemet gösteren sivil unsurlara dâhil olup aktif olarak savaşa katılmıştır.[32] Şeyh

27 Nitekim Ebû Nasr es-Serrâc *"Sûfîlik, yolunda azimeti bırakıp ruhsata sığınmak; te'vîl kapısını zorlamak, rahat ve refaha meyledip ölçüleri gevşek tutmak, şüpheli şeyleri şeylere kaymak söz konusu değildir."* Bardakçı *a.g.e.,* s. 21.

28 Mehmet Çağlayan, a.g.e., s. 79.

29 Hüseyin Abdullah Akdeniz, Melekan Şeyhleri, İtaki Kitabevleri, Malatya, 2009, s. 85; Çağlayan, *a.g.e.,* s. 79.

30 Mehmet Çağlayan, *a.g.e.,* 79-80.

31 Şeyh Mustafa Bingöl, Kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017. Kemal Yavuz v.dğr., *Doğu Anadolu Evliyaları II*, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, 2004, s. 108.

32 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

Ahmed'in ölüm tarihi 1890 veya 1891 yılıdır. Tahminen 80 yıl yaşamıştır.[33] Ailenin Nakşî Hâlidiyye tarikatına geçmesinden sonra bu tarikattan icazet alan ilk kişidir. İcazetinden sonra irşad ve ilim hizmetleri için Haziyan köyüne gidip buraya yerleşmiştir.

**Tasavvuf Hocası: Şeyh Abdullah Melekan (Mazın)**

Şeyh Ahmed'in icazet aldığı bu zat büyük Şeyh Abdullah Efendi olarak bilinen Melê Kal'ın altıncı kuşakta torunudur.[34] Daha önce anlatıldığı üzere Şeyh Abdullah, Şeyh Ali'nin bölgedeki temsilcisi olarak yörede irşatlarda bulunmuş ve yörede Nakşibendîliğin yayılmasında etkili bir rolü olmuştur. Vefat etmeden önce on üç kişiye tasavvuf icazeti vermiştir. Yaklaşık doksan yaşında iken Rumî 1293 (Miladi 1877-1878) yılında vefat etmiştir.

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Ali Septî el-Palevî
3. Şeyh Abdullah Melekan (Mazın)
4. Şeyh Ahmed Haziyanî[35]

**2.1.1. Şeyh Abdulhamid Haziyani**

Muşun Xaziyan/Savaşçılar Köyünde dünyaya gelen Şeyh Abdulhamit'in Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Babası ve çevredeki âlimlerden ders almış ve Melekan köyüne geçip Şeyh Kekê ile birlikte sulûka girmiştir. Şeyh Mahmud Efendinin yanında manevi terbiye aldıktan sonra Şeyh Mahmud Kendisine halifelik vererek Hâlidî tarikatında Nakşibendî şeyhi olmuştur.[36] 1901 yılında Haziyan köyünde vefat etmiştir. Kimseye halifelik vermemiştir.

**Tasavvuftaki Hocası: Şeyh Mahmud**

Şeyh Mahmud, büyük Şeyh Abdullah'ın ağabeyi Mele Muhammed'in oğludur. Mele Muhammed Melekan iki evlilik yapmıştır. Hanımlarından biri, Hırbızunlu Mele Ali'in kızı Zeyneb[37] (Şeyh Ali Hırbızunî'nin halası) diğeri de Şükrî aşiretinden bir hanımefendidir.[38] Zeyneb hanımın çocukları, Şeyh Mahmud (Şeyit edilen Şeyh Abdullah Sâni'nin babası), Hayê (Cibranlı Hâlid Bey'in annesi) ve Halime' (Fakih Yusuf'un hanımı)'dır. Şükri aşiretinden olan hanımefendinin çocukları ise Şeyh Ali, Şeyh Selman ve Güllü (Şeyh Said Efendi'nin annesi)'dir.[39]

---

33 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
34 Detaylı bilgi için bkz: 67-94.
35 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 79; Akdeniz, *a.g.e.,* s. 85.
36 Doğu Anadolu Evliyaları II, s. 107.
37 Mele Abdullah Akdeniz, kişisel görüşme, Solhan, 11.05.2017; Abdulhamit Ağaç, kişisel görüşme, 15.05.2017.
38 Şükrî kabilesinden görüştüğümüz bazı şahıslar, bu hanımefendinin ismini Zeyneb olarak hatırlamaktadırlar. Şeyh Muhammed'in iki hanımının adı da Zeyneb olabileceği ihtimali yanında bir yanlış hatırlama da söz konusu olabilir. Hüseyin Buğda ve Bayram Buğda Kişisel görüşme, Bingöl, Simsor, 11.05.2017.
39 Mele Abdullah Akdeniz, *a.g.e.,* s. 25. Ayrıca kişisel görüşme, Solhan, 11.05.2017.

Bunların dışında Fakih Halil oğlu Ömer ile evli olan Emine ve Varto Şeyhleri ile evli bir kızı daha vardır ki bu ikisinin hangi anneden olduğu hususunda net bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Abdullah tarafından Rus harbine gönderilmiş dönüşünde kendisi tarafından Hâlidî tarikatında icaze verilmiştir. Şeyh Abdullah'ın on üç halifesinden biri olup Melekan'da Şeyh Abdullah'tan sonra post-nişin olarak Nakşibendîlik şeyhi olmuştur.[40] Şeyh Mahmut, Şeyh Ali Sebitî'nin damadı olup[41] Abdullah gibi bölgede sulh ve sükûneti sağlamayı önemsemiş otorite sahibi bir zattır.

Kendisi de Şeyh Abdullah gibi Nakşibendî tasavvufunu yürütmek üzere on üç kişiye tarikat şeyhliği vermiştir. Bu halifelerinden beş tanesi Mele Azin ailesinden olan şu isimlerdir: Şeyh Kekê, Şeyh Ali, Şeyh Abdulhamit Haziyan, Şeyh Abdulhamit Dadinan, Şeyh Hasan Haziyan.

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Ali Septî el-Palevî
3. Şeyh Abdullah Melekan
4. Şeyh Mahmud Melekan[42]
5. Şeyh Abdulhamid Haziyanî

**2.1.2. Şeyh Ali Hırbızunî**

Şeyh Ali, Hırbızun'da doğmuş ve yaklaşık 73 yıl yaşamıştır. Yaklaşık bin dokuz yüz küsur yıllarında vefat etmiştir. İlmî tahsilini ilk olarak babasından almıştır. Daha sonra farklı hocalardan ilim tahsilinde bulunmuştur. Şeyh Ali, Hâlidîlik icazetini Melekanlı Şeyh Mahmud'dan almıştır. Halasının oğlu olan Şeyh Mahmut vefat etmeden önce, "Beni dayımlarımdan Şeyh Ali yıkasın!" diye vasiyette bulunmuştur.[43]Şeyh Muhammed'in üç oğlundan biri olarak dünyaya gelen Şeyh Ali'nin diğer iki kardeşinden biri Şeyhê; diğeri de Hatê (Şeyh Hasan)'dır. Şeyh Hasan (Hatê) muhacirlik döneminde Urfa'da vefat etmiş ve Urfa'da Şeyh Hasan Haziyanî'ye yakın bir yerde defnedilmiştir.[44]

Torunu olan Şeyh Tahir, Şeyh Ali'nin Ermeni olaylarının başlamasından evvel, gidişattan Ermenilerin olay çıkaracağını ve buna binaen olayların kontrolsüz gelişeceğini sezmiştir. Bu olaylara matuf olarak *"Yakında bazı olaylar gelişecek ve zülüm kime yapılırsa yapılsın haramdır."* demiş, bu sayede, çevresindekiler olayların en gergin döneminde temkinli olmuşlardır.[45]

---

40 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 89.
41 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 100.
42 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 79; Akdeniz, *a.g.e.,* s. 85.
43 Mehmet Emin Araz, Bingöl, 04.04.2017. Abdülhamit Ağaç, Malatya, 10.03.2017.
44 Abdulkadir, Agit, kişisel görüşme, 24.04.2017.
45 Abdülhamit Ağaç, Malatya, 10.03.2017.

Şeyh Ali bizatihi tarım ve hayvancılık ile uğraşarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. İslamî ve Tasavvufî hizmetleri dışında ticaretle de uğraşan Şeyh Ali'den kemal ve kerametleri ile söz edilmiştir.[46]

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Ali Septî el-Palevî
3. Şeyh Abdullah Melekanî
4. Şeyh Mahmud Melekanî[47]
5. Şeyh Ali Hırbızunî

**2.1.3. Şeyh Hasanê Haziyanî**

Şeyh Hasan, Şeyh Ahmed-i Haziyan'ın oğludur. İlk tahsilini babası Şeyh Ahmed'den almış, sonraları bölgenin çeşitli medreselerinde eğitimini sürdürmüştür. Şeyh Hasan'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tasavvuf icazetini Melekanlı Şeyh Mahmut'tan almıştır. İcazetinden sonra Şeyh Abdullatif gibi öğrencileri yetiştirmiş ve Müslümanların maddi ve manevi terbiye ile yetişmesi için hizmetlerde bulunmuştur.[48] Yaşadığı dönemde vükû' bulan Ermeni olaylarında halkı, Ermenilerden suçsuz olanların can, mal ve namusuna dokunmamaları konusunda ciddi uyarılarda bulunmuştur. Bu nedenle Haziyan köyüne sığınan Ermenilere kimse dokunmamıştır. Muhacirlik zamanına kadar Haziyan köyünde ikamet etmiş, orada milletin dini ve içtimai sorunlarıyla alakalı faaliyetler yürütmüştür. Kimseye halifelik vermemiştir.[49] 1918 yılında muhacirlik zamanında Urfa ilinin Halfeti içesine bağlı İngici köyünde vefat etmiştir.[50]

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Ali Septî el-Palevî
3. Şeyh Abdullah Melekan
4. Şeyh Mahmud Melekân
5. Şeyh Hasanî Haziyanî

**2.1.4. Şeyh Abdülhamit İnali**

Şeyh Abdulhamit Solhan'a bağlı Hırbızun Köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Abdülhamit, başta Qelencuk/Kalencik köyünde Mele Selim-i Dımılî'nin/(halife Selim) olmak üzere birçok âlimden ilmî dersleri almıştır. İlmî tahsilinden sonra ders vermek üzere Varto İnali'de kendi medresesini açmıştır. Nitekim Şeyh Kekê ve eski Varto Müftüsü Mele Hâlid gibi şahsiyetler onun medresesinde ye-

46 Molla Abdurrahman Araz, Kişisel görüşme, 23.04.2017.
47 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 79; Akdeniz, *a.g.e.,* s. 85.
48 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 158; Doğu Anadolu Evliyaları II, s. 258.
49 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
50 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

tişmiştir. Onun döneminde civardan bazı ilim talebeleri, İbn Hacer'in Tuhfes'i, Şerhü'l-Mevakıf, Şerhu'l-Makasıd, İânetü't-Talibin, Hâzın ve Nesefî tefsirleri gibi önemli bazı kitapları okumak üzere, hususi kendisine talebe olmaya gelirlerdi. Şeyh Mahmud (Sahak), Şeyh Abdülhamid'in Cemü'l-Cevami'e bir şerh yazdığını ve bunu gördüğünü söylemiştir. Ancak henüz bu kitaba ulaşılamamıştır. Şeyh Mahmud-i Melekanî'nin kendisi hakkında "Gulâ Şexâ" (Şeyhlerin Gülü) dediği Şeyh Abdülhamid, yüksek bir ilmî meziyete sahip olmasına rağmen mütevazi bir kişiliğe sahipti. O, kendisine mürit olmaya gelenlere *"benim fakihlerim/talebelerim var, müritlerle uğraşacak fazla vaktim yok."* diyerek onları Rındaliya, Dadina ve Melekan köylerinde bulunan Hâlidîye tarikat şeyhlerine gönderirdi.[51]

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Ali Septî el-Palevî
3. Şeyh Abdullah Melekanî
4. Şeyh Mahmud Melekanî[52]
5. Şeyh Abdulhamit İnalî

**2.1.5. Şeyh Kekê (Şeyh Abdulmecid)**

Bingöl'ün Karlıova ilçesine bağlı Çatağ/Çatak köyünde dünyaya gelen Şeyh Kekê'nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Yaklaşık 77 yıl yaşamış, 1942 yılında vefat etmiş ve Varto'nun Dadinan köyünde defnedilmiştir. Halk arasında lakabı Kekê olan bu zatın adı Abdulmecid'dir. Ancak ismi resmiyette Abdülhamit olarak kayıtlıdır. Şeyh Kekê'nin adı, Şeyh İbiş'e vermiş olduğu icazette "el-Hırbızunî" olarak yer almaktadır. Şeyh Kekê'nin Halifan'da medfun olan babasının adı Mele Ahmed, annesi de Angak'lı akrabalarından olan Kevê'dir.[53] Şeyh Kekê İnali köyünde Şeyh Abdülhamid'in medresesinde, Pazu'da Mele Hasan-ê Baki'nin medresesinde ve Melekan'da okumuştur.[54]

Kekê'nin oğlu olan Mele Abdülkerim genç yaşta vefat etmiştir ve Çatak'ta metfundur. Şeyh Kekê'nin Mele Muhammed, Aziz ve Salih isimli üç kardeşi vardır. Çatak'ta olduğu dönemde Rus harbi geçekleşmiş ve bu savaşta Salih isimli kardeşi şehit düşmüştür. Aynı dönemlerde, kardeşi Aziz ve eşi ayrıca yeğeni Zozan ile birlikte Baskil'e muhacir olmuşlardır. Baskil'de kaldıkları dönemde Zozan ve amcaları, odun satmakla geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır.[55]

---

51 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017.

52 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 79; Akdeniz, *a.g.e.,* s. 85.

53 Abdülhamit Ağaç, Malatya, Kişisel görüşme, 10.03.2017; Abdulkadir Derin, Kişisel görüşme, Karlıova, 22, 04, 2017; Ahmet Seçkin, Elazığ, 15.04.2017.

54 Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Muş, 20.04.2017.

55 Abdulkadir Derin, kişisel görüşme, Karlıova, 22, 04, 2017.

Kardeşi Aziz Efendi Baskil'de vefat etmiştir. Ne hazindir ki Baskil halkı, genç yaşta vefat eden kardeşinin cenazesinin kendi mezarlıklarında muhacir diye defnedilmesine müsaade etmemişlerdir. Bunun üzerine kendisinin bir müridi, cenazeyi sahiplenip bahçesinde tenha ve ağaçlık bir köşede defnetmiştir. Gidip yerinde ziyaret ettiğimiz bu kabir bir muhacirin halini yansıtan bir tenhada ve yalnızlıktadır. Aziz Efendi'nin mezarı şimdi bölge halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Baskil'le ile ilgili diğer bir husus da Şeyh Kekê burada ikamet ettiği sırada Şeyh İbiş adında bir zata tarikat icazeti vermiş olmasıdır.[56] Şeyh Aziz Efendi'nin burada vefat etmesinin akabinde Şeyh Kekê, eşi Mahbê[57] ve Zozan'la birlikte türlü sıkıntılarla karşılaşarak[58] Çatak'a dönebilmişlerdir.

1.Dünya savaşında yaşadığı acıları henüz atlatmamışken tüm ülkeyi kasıp kavuran dinî, kültürel ve etnik farklılıklardan mütevellit kavgalara şahitlik eden bir dönemi yaşamıştır. Osmanlının son bulması ve yönetim şeklinin değişmesinden ardından gerek yeni kanunlar gerekse halka yapılan zulümler sebebiyle bölgenin önemli kanaat önderleri bir rol üstlendiler, baskı ve zulme karşı mücadele başlatma kararı aldılar. Bu hareket kararını alanların başında medreselerde yetişmiş ilim adamları ve tarikat şeyhleri geliyordu. Ayaklanmanın başarıya ulaşmaması neticesinde olaydan önce zaten var olan zulümler yeni bir nitelik kazanarak daha da arttı.

Şeyh Kekê, Şeyh Abdullah ile birlikte Şeyh Said hareketine katılanlardan birisiydi. Hareket önderlerinin İran'a kaçmaya karar vermeleri üzerine Şeyh Abdullah babasının tarikat halifesi olan Şeyh Kekê'ye *"sen de kaç"* deyince o da *"seni bırakıp kaçamam."* dedi. Bunun üzerine Şeyh Abdullah Efendi: *"Yöremizde Nakşî tarikatından temsilcinin tükenmemesi için sen kaç! Umulur ki kurtulursun, geride kalan halka faydalı olacaksın."* deyince Şeyh Kekê de kurtuldu. Bu olayda Şeyh Abdullah'ın kardeşi Şeyh Mustafa da ağabeyinin tavsiyesi ile kurtulanlar arasındadır.[59]

Benzer direktif Şeyh Said'den de gelmiştir. Şeyh Said ve arkadaşları Abdurrahman Paşa köprüsüne geldiklerinde Köprüye yaklaşık on km kala Şeyh Said, kendisine *"Ruhuma öyle ayandır, biz gideriz. Sen kalırsın. Geride kalanlar/Çocuklarımız sana emanet."* demiş. Bunun üzerine o da: *"Başımız senin yoluna feda olsun. Sen gidersen ben de giderim."* sözüyle cevap vermiştir.[60]

Şeyh Kekê, Şerafettin dağlarının yarısının karlı olduğu bir dönemde Varto ovasında gece dışarıda kalmış, soyguncular onu yakalamış, iç giysisi hariç

56 Abdülhamit Ağaç, kişisel görüşme, Malatya, 10.03.2017.
57 Abdulkadir Derin, kişisel görüşme, 27.04.2017
58 Mele Mustafa Özmen, kişisel görüşme, Elazığ, 08.05.2017.
59 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 227.
60 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017; Selim Korkmaz, kişisel görüşme, Elazığ, Baskil, Veli Palas, 2017.

üzerindeki elbiseleri dâhil her şeyini almışlardır. Bu olaylardan sonra Şeyh Kekê için yedi yıl kadar süren uzun bir saklanma dönemi başlamış ve ilk olarak Varto'nun Karagivic, İnali köyleri ile Muş'un Pazu köyünde evlerin altında yapılan sığınaklarda veya köy dışındaki mağaralarda saklanmıştır.[61] Bir ara sevenleri, güvenli olacağı gerekçesi ile ahırda saklanmasını istemişlerdir. Ancak o, ahırdaki necasetten dolayı ahırın ibadete münasip olmadığını söyleyerek uygun bir yer istemiştir. Bunun üzerine ot yığınları arasında gereği kadar genişlikte oda ortamı oluşturulmuş ve Şeyh Kekê burada altı ay kadar bir süre saklanmıştır.[62]

Süreç içinde din adamlarının ve Kürt bölgesinin önemli simalarına yapılan baskıların daha da artması üzerine gizlice[63] Elazığ'a geçmiştir Baskil'de Şefkatli, Karaali ve Mirpalas'da[64] bir süre kalan Şeyh Kekê Elazığ'ın o zaman bir köyü şimdi de bir mahallesi olan Sürsüri/Sursuri'ye geçmiştir. Buraya geldiğinde önü daha çok yayılmış Elazığ'ın alim ve zahitlere düşkün zevatı ve kanaat önderleri tarafından gizlice ziyaret edilmiştir. [65] Bunlardan biri Bediüzzaman Said Nursi'nin vefatını ilk tespit eden ve cenaze işlemlerinde bulunan Vaiz Hacı Ömer Bilginoğlu'dur. Hacı Ömer, kendisini ziyaret etmiş ve bu ziyarette Şeyh Kekê'nin hali ile ilgili yaşadığı bazı hatıralarını çevresindekilere anlatmıştır.[66]

Sursuri'de kendisini ziyaret eden en önemli zatlardan biri de Bediüzzaman Said Nursî'nin meşhur talebesi Hulusi Yahyagil'dir. Bu ziyarette Hulusi Yahyagil ve Türkçe bilmeyen Şeyh keke arasında tercüme yoluyla bazı diyaloglar geçmiştir. Bu diyaloglardan birini Hulusi efendi'nin kendisi defaatle şöyle anlatmıştır: Sursuri'ye Seyyid Kekê'nin ziyaretine gittim, *"İnşallah orada (ahirette) bize şefaatçi olursunuz"* dedim. O da bana *"Elime fırsat geçerse, ben yapacağımı bilirim."* dedi.[67] Hulusî bey, Şeyh Kekê'nin bu cevabından çok etkilenmiş ve hoşuna giden bu cevabı genelde kendisinden dua isteyenlere anlatmıştır. Bu hatırayı Hacı Hulusi'den birkaç kez dinlediğini söyleyen Muhammed Orakçıoğlu, *"Hacı Hulusi Abi gibilerinin Seyyid Kekê'nin ziyaretine gitmesi, onunla bir muarefe yapması, onun kâmil bir zat ve ehli kalp olduğunun ve sıradan biri olmadığının ciddi bir delilidir."* diyerek Şeyh Kekê'nin ziyaret edilmesinin arka planının bu kanaat olduğuna vurgu yapmaktadır.

---

61 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017; Abdülhamit Ağaç, kişisel görüşme, Malatya, 10.03.2017.

62 Selim Korkmaz, kişisel görüşme, Elazığ, Baskil, Veli Palas, 2017.

63 Hacı Muhammed Orakçıoğlu, kişisel görüşme, Elazığ, 08.04.2017.

64 Selim Korkmaz, Veli Palas, 2017. Selim Korkmaz, Şeyh Kekê'nin müridi olan Veli Korkmaz'ın (Çağrıbay) torunudur. Velipalas isimli yer, aslen Bingöllü olan Veli Korkmaz beyin adından isim almıştır.

65 Atik Sukaya, kişisel görüşme, Bingöl, 02.03.2017.

66 C. Emiroğlu, kişisel görüşme, Elazığ, 09.04.2017. C. Kent, kişisel görüşme, Elazığ, 09.04.2017. Muhammed Orakçıoğlu, kişisel görüşme, Elazığ, 09.04.2017.

67 Muhammed Orakçıoğlu, kişisel görüşme, Elazığ, 08.04.2017.

Şeyh Kekê akrabaları ya da hemşerilerinin olmadığı Sursuri'de iki-üç yıl kadar kısa bir süre kalmıştır. Şeyh Kekê'nin bu yüreden ayrılışı üzerinden bir iki kuşak geçmiştir. Buna rağmen Sursuri'ye gidildiğinde, bugün bile mahalle sakinlerinin kendisini bildikleri, ibadetini, zühdünü ve menkıbelerini anlattıkları görülmektedir.[68] Bu mahallede ona hizmet eden en önemli ailelerden biri Halit Turgut ve Cemal Turgut (Çavuş) ailesidir. Kekê'ye kalacak yer tahsis eden Halit Turgut ve Cemal Turgut'un ailesi, ayrıca Ceylan ailesi, onun hep ibadet ettiğini ve çok az uyuduğunu söylemektedirler. Mahalleliler, kendisinin yanına gittiklerinde genelde onu bir örtüyü örtünmüş olarak zikir ettiğini anlatmaktadırlar.[69]

Dönemin baskıcı uygulamaları ve şiddetli cezalara rağmen halk çekinmeden kendisini koruma fedakârlığını göstermiştir. Bu hususta örnek olan hadiselerden biri şöyledir: Şeyh Said Efendi olayında aranan Şeyh Kekê'nin Sursuri'de saklandığı jandarmaya ihbar edilmiştir. Bunun üzerine jandarma Muhtar olan Hacı Mehmet'e *"Sursuri'de Şeyh Kekê adında birinin sakladığı ihbarını aldık, baskına geleceğiz, hazırlıklı olun"* der. Hacı Mehmet, jandarmanın Şeyh Kekê'ye baskına geleceğini Şeyh Mahmud'a haber verir. Aralarında biraz istişare ettikten sonra; muhtar, Şeyh Mahmut'a *"Jandarmayı sana getireceğim ve seni Şeyh Kekê diye tanıtacağım, hazırlıklı ol!"* der ve oradan ayrılır. Daha sonra Jandarma geldiğinde Muhtar Hacı Mehmet, jandarmayı Şeyh Mahmut'un evine götürür. Eve vardıklarında Subay, kapıyı tekme atarak açar ve içeriye baktığında; odayı karanlık, dumana boğulmuş, dumandan göz gözü görmez bir vaziyette görür. Şeyhe bakınca karşısında; uzun çizmeli, saçları dağınık, başında fötr ve ağzında kalın sigarası olan bir adam görür. Subay, bu manzarayı görür görmez, dehşete kapılır ve "*Bu mu dedikleri Şeyh? Tüh!, dönün gidelim"* der ve öylece oradan ayrılırlar.[70]

Şeyh Kekê yaklaşık yedi yıllık bir saklanma dönemi sonrası Elazığ'dan ayrılır ve memlekete döner. Bu ayrılışını sebebi olarak bir albayın kendisinin ziyarete gelmesi anlatılır. Şöyle ki: Bir albay, jipi ile mahalleye gelip kendisini sorar. Mahallenin muhtarı, onu Cami imamına götürür. Albay, götürüldüğü kişinin Şeyh Kekê olmadığını anlar ve ben Şeyhi tutuklamaya değil ziyarete geldim der. Bunun üzerine onu Şeyhe götürürler. Bu ziyaretten sonra Kekê, *"Ehl-i dünya, makam mevki sahipleri ve devlet erkânı beni tanıyıp iltifat ettikten sonra benim burada fazla yerim yoktur."* deyip rahatsızlığını belirtmiştir. Affın çıkmasından sonra da buradan ayrılıp memlekete gitmiştir.[71]

---

68 Seçkin Ceylan, kişisel görüşme, Sursuri, Elazığ, 08.04.2017.

69 Camal Turgut ve Muhsin Turgut'un ailesi, kişisel görüşme, 08, 04, 2017.

70 Şeyh Mahmud, İmam Efendi'nin (Hafız Osman Bedreddin Erzurumî) talebesi ve ona bağlıdır. İmam Efendi, kabri Harputta olup Mahmut Sami Hazretlerinin halifesidir. İmam Efendi, tabur İmamı olan Şeyh Mahmud'a iltifat ederek "Bundan sonra sana Şeyh Mahmud denilecek" demiştir. C, Emiroğlu, kişisel görüşme, 09.04.2017.

71 Mustafa Özmen, kişisel görüşme, Elazığ, 08.04.2017; Seçkin Ceylan, kişisel görüşme, Sursuri/Elazığ, 08.04.2017. C., Kent, kişisel görüşme, 09.04.2017.

Memleketine döndüğünde Elazığ'daki müritleri ve Elazığ eşrafından bazıları kendisini ziyaret etmeye devam etmiştir. Bu ziyareti yapanlardan biri aslen Bitlis'li olup muhacirlik döneminde Elâzığ'a yerleşmiş olan Abdulbaki Efendi'dir. Abdulbaki Efendi, ekseriyetle sonbahar mevsiminde kendisine ziyarete gelir ve her gelişinde yanında önemli bir miktarda fakirlere dağıtılmak üzere kumaş elbise vs. getirirdi. Şeyh de bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı.

Yine Hulusi Efendi bir ara Muş'a geldiğinde Mele Şafii'nin de buluduğu bir mecliste Şeyh Kekê'yi sormuştur. Mele Şafii o gün sohbette vükû' bulan şu muhavereyi anlatır: Hulusi Bey, Mele Muhammed'in de bulunduğu bu mecliste ders ve sohbet ortamında bir ara, cemaate hitaben *"Buralı olup Elazığ'da kalan Seyyid Kekê adında bir zat vardı. Ben onu Elazığ'da ziyaret ettim, elini öptüm. Elini omuzlarıma koyduğu zaman Tasarruf sahibi olduğunu hissettim."* dedi. Daha Sonra *"kendisinin buralarda akrabaları var mıdır?"* diye sordu. Cemaatten birileri bu soruya cevaben *"Sahak köyünde onun torunları vardır."* Bana işaret ederek *"şurada hazır bulunan Mele Şafii de onun akrabasıdır"* dediler. Hulusi Efendi, bana (Mele Şafii) *"Gel buraya, seni bir göreyim, Seyyid Kekê'nin akrabası"* dedi ve yanına gittim, alnımdan öptü. Bu olayın ardın zaman zaman Mele Muhammed'le konuştuğumuz seyyidlik konusuna binaen ona, *"Mele Muhammed, bak senin çok itimat ettiğin ve çok hürmet ettiğin kişi dahi bizim ailenin siyâdetini itiraf/beyan etti"* diye latifede bulundum.[72]

**Tasavvufî yönü ve Faaliyetleri**

Şeyh Kekê yaşadığı dönemin zulmü ve baskıları döneminde arananlardan olması nedeniyle ilim ile iştigal edememiş ve medrese faaliyetleri yürütememiştir. Kendisinin maruz kaldığı baskı ve takip sebebiyle gittiği her yerde irşat tebliğ ve tasavvuf faaliyetlerini zor şartlarda da olsa yapmıştır.

Hadiseden önce bölgede tasavvuf çevresi ile ilmî ve tarikat mesaisi olan Şeyh Kekê gençliğinin bu döneminde tarihin en büyük hadiselerinden biri olan 1.dünya harbi, Rusların işgali Osmanlının yıkılışı gibi büyük olaylara şahit olmuştur. Bu dönemlerde Şeyh Kekê, ailesi ve tarikat çevresi bi-l fiil her gelişmeden etkilenmişlerdir. Rus harbi döneminde Baskil'e giden Şeyh Kekê'nin bu dönemde de tasavvufi faaliyetleri olmuştur. Nitekim Şeyh İbiş'e tarikat icazetini bu dönemde vermiştir. Memlekete dönüşü sonrası yeni siyasi karmaşalar ve baskılar ortaya çıkınca Şeyh Said ayaklanması gerçekleşmiş ve Şeyh Keke de bizatihi bu hareketin içinde yer almıştır.

Ayaklanmanın başarısız olması sonucu bölgenin tarikat şeyleri ve âlimleri idam, hapis, sürgün ve firar gibi sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardır. Daha önce anlatıldığı üzere Şeyh Said'in ve Şeyh Abdullah'ın kendisinden kurtulmasını istemeleri üzerine kurtulmuş ve yedi yılını saklanarak geçirmiştir. Bölgede

72 Molla Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Genç, 04.04.2017.

emellerini gerçekleştirmek isteyenler ayaklanmayı fırsata dönüştürmek istemiş, yörede dinî ve tasavvufî otoritesi olan zevatın hepsini toplamışlardır. Bunun üzerine kendisi dışında yörede neredeyse icazetli kimse kalmamıştır. Bölgenin düştüğü durumun acısını en derinden hisseden Şeyh Kekê, dini liderlerin eksikliğinden mütevellit dini ve toplumsal sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır.

Şeyh Kekê'nin esas faaliyetleri, bugünden sonra başlamıştır. Saklanmanın getirdiği zorluk ve dar imkânlara rağmen saklanma dönemi irşat ve hizmetler açısından akim ve semeresiz geçmemiştir. Söz konusu dönemde onun yakın çevre üzerindeki en etkili yönü, âbid olması ve Kur'an ve sünnete bağlı bir yaşam sürdürmesi olmuştur. Onu görenler onun manevî halinden son derece etkilenmiş ve kendisine yakın olmaya çalışmışlardır.

Şeyh Kekê'nin belki de en önemli faaliyeti, Bingöl'ün Solhan ilçesinde Şeyh Ebubekir'i Muş'ta ise Şeyh Abdullatif'i halife seçerek yetim bırakılan yüreyi ihya etmek istemiştir.

Kendi şeyhinin kardeşi ve Meleken post-nişini olan Şeyh Abdullah'ın idam edilmesinden sonra onun yadigârı olan Şeyh Ebubekir'e halifelik vermesinin ardından; Beroj'da ikamet eden Şeyh Abubekir, 1936'da Melekan'a geçmiş ve Melekan için yeni bir dönem başlatmıştır.[73] Bu süre içinde Şeyh Kekê de bizatihi ona değer vererek halkın ona teveccüh etmesi sağlamıştır.[74]

Muş tarafında ise Şeyh Abdullatif'i ilim ve irşad ile hizmetler için halife olarak seçmiştir. Şeyh Abdullatif köylerde dolaşarak ve kendisine yapılan ziyaretlerle halkı irşat etmeye çalışmış bunun dışında ilim tedrisatı için de çaba sarf etmiştir. Ne var ki üzerindeki baskı ve takiplerin kesintiye uğramadan devam etmesi nedeniyle bu hizmetlerinde hep engellerle karşılaşmıştır.

Onlar bu bölgelerde tasavvufî çalışmaları yaparken kendisi de aynı bölgede Varto[75], Muş, Bingöl civarında İslamî hizmetleri diri tutmak için yaşına ve çekmiş olduğu sıkıntılara aldırmadan aktif bir şekilde hep dolaşmıştır. Bu gezileri, yerleşim yerleri ile sinirli kalmamış, Dadinan, Pazu yaylaları ayrıca Şerafettin dağlarında yer alan Melekan'ın "Kandil yaylası", Hırbizun"un "Seyidan yaylası" gibi yaylalara dahi bazen yalnız bazen de halifeleriyle gidip dolaştığı ve kaldığı bilinmektedir.

---

73 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 280.

74 Bazı çevrelerde yaygın bir şekilde Elâzığ'da ikamet ettiği dönemde kendisine "Niye memlekete gelmiyorsunuz?" diyen bazı ziyaretçilerine *"Melekan'ın yolları tozlanmadıkça ben dönmeyeceğim."* dediği rivayet edilmektedir. Lakin Şeyh Kekê'nin Elazığ'da kalmasının sebebi ve Şeyh Elâzığ dönüşünde Şeyh Ebubekir ve Melekan'ın ihyası için yapmış olduğu faaliyetler dikkate alındığında bu sözlerin Elazığ'da söylenmiş olmasının pek de uygun düşmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu minvaldeki ifadelerin Elazığ'da değil daha farklı bir ortamda söylenmiş olduğu kanaatindeyiz.

75 Varto'da da Şeyh Mutesim'i halife olarak tayin ettiği de söylenmektedir. Molla Hanefi, Kişisel görüşme, 04.04.2017.

Bu uygulaması ile zorlu döneme karşın İslami bilincin ve tasavvufi geleneğin hareket halinde olmasını sağlamış, medrese ve dergâh hizmetleri başlamış, neticede yok olma tehdidi ile karşı karşıya olan Hâlidilik geleneği yörede tekrar ihya olmuştur. Halkın kendilerine olan teveccühüne ve itibara bakıldığında bu gayretlerin hedefine vardığı açıkça görülmektedir. Onun özverisi sonucu yöre, Şeyh Said ve Şeyh Abdullah'ın korktuğu akıbetten kurtulmuştur.

Şeyh Kekê cömertliği yanında[76] insanların hallerini dert edinen biriydi. Mümkün olduğunca çevresine faydalı olmaya çalışmış ne var ki dönemin baskınları ve aramaları münasebetiyle irşat ve tebliğini açık yapamamıştır.[77] Tüm tahşidatlar ve takiplere rağmen halkın sevgi ve saygısını kazanmış, manevî açıdan kendisinden istifade edilmiştir. Kendisine hizmet eden aileler, onun hizmeti ve duaları sayesinde istikametlerini koruduklarını ve tasavvufa yakın kaldıkları kanaatini taşımaktadırlar.[78] Dini yaşama hassasiyetine sahip, kadirşinas olan bu değerli aileler, dedelerinin bu musahebetinden son derece iftiharla söz etmektedirler.

Şeyh Kekê bir taraftan dini hizmetler ve toplumsal sorunlarla ilgilenerek halkın içinde olmuş diğer taraftan da ibadet ve riyazet içinde olmuştur. Günün bazı vakitlerini halvete ayırmıştır. Bazen sabah vaktinde insanlardan uzak dağ ve derelere gider ibadet ve tefekkür ile meşgul olur öğle vaktine kadar dönmezdi.[79] Yaşam tarzında takva ve zühde son derece ehemmiyet vermiştir. Ecdadın meziyetleri ile övünmeyi hoş görmemiştir. Bu hususta yeğeni olan Şeyh Tayyib'e *"Eskiler çalışırdı ibadet ederlerdi siz de ibadet edin biz falanlardanız diye boşuna övünmeyin"* demiş ve yakınlarını övünmek yerine amel etmeğe teşvik etmiştir.[80]

Beritan aşiretinin Mele Ömer kolundan olan Hacı Zülfü ve Mala Alo ailesi Şeyh Kekê'ye intisap etmişlerdir. Şeyh Kekê yaz aylarında Beritan aşireti ile beraber uzun bir süre kalmıştır. Bu ailede Şeyh Kekê'nin saygınlığı halen devam etmekte ve aile meclislerinde sıklıkla anılmaktadır. Kendisi ile ilgili anlatılan en önemli özelliklerinden biri, paraya elini sürmemesidir. Şeyh Kekê'nin üzerine oturduğu bir palası (keçi kılından yapılan bir tür kilim) vardı. Kendisine gelenlerden para vermek isteyenler olduğunda abasının köşesini kaldırır ve paranın oraya konulmasını söylerdi. Daha sonra bir fakir geldiğinde abasının köşesini kaldırır ve paraya işaret ederek belirtilen miktarın bu paradan alınmasını isterdi.[81]

İcazet verirken de ölçü olarak liyakati esas kabul etmiştir. Bu sebeple ilmî ve tasavvufî olgunluğa sahip olmayanlara halifelik vermemiştir. Mesela kendisinin yakın bir akrabası, Şeyh Mahmud'un yanında altı-yedi yıl, kendisinin yanında da uzun bir süre amel/suluk etmiştir. Ancak buna rağmen o, bu kişiye icazet verme-

76 Muhsin Turgut'un ailesi, kişisel görüşme, Sursuri, Elazığ, 08, 04, 2017.
77 Seçkin Ceylan, kişisel görüşme, Elazığ, 08, 04, 2017.
78 Seçkin Ceylan, kişisel görüşme, Sursuri, 04.04.2017.
79 Mele Hanefi Ballı, kişisel görüşme, 04.04.2017.
80 Mehmet Emin Araz, Bingöl, 04.04.2017.
81 İsmail Ortaç/Mehmet Ortaç, kişisel görüşme, 2017.

miştir. Bunun sebebi sorulduğunda söz konusu kişide az da olsa "tama'ın/hırsın" var olduğunu söylemiştir. Bunun dışında verdiği icazetlerde liyakate ek olarak işaret ve ilhamdan da söz ettiği nakledilmektedir. Örneğin Şeyh Ebubekir'e -ileride anlatacağımız üzere- işaret alarak icazet verdiği anlatılmaktadır.

Şeyh, gerek siyasi olaylardan gerekse irşâd ve tebliğden dolayı birçok yerde ikamet etmiştir. Gidip ziyaret ettiğimiz ve mülakatta bulunduğumuz bu yerlerde kendisine duyulan saygı ve itibarın, geçen onca zamana rağmen korunması, buralarda bıraktığı etki ve sevginin boyutunu açıkça göstermektedir.

**Şeyhleri ve Tarikat Silsilesi ve Hocaları**

Şeyh Kekê icazetini Şeyh Mahmud Melekanî'den almıştır. İcazet aldığında henüz 25-30 civarı yaşlarda olan Şeyh Kekê, Şeyh Mahmud'dan almış olduğu Hâlidîyye tasavvufi görevini, Elazığ dönüşünden bir müddet sonra başkalarına vermiştir. Bu çalışmada adı yer alan aile Şeyhlerin arasından tarikat icazet vererek halife tayin eden tek kişidir. İcazet vermiş olduğu kişiler Şeyh Abdullatif, Şeyh Ebubekir ve Şeyh İbiş'tir. Bu üç zatın dışında Şeyh Kasım İnali'ye de *"Sana tarikat icazeti verdim. Sağlığım el verdiğinde icazetini yazacağım"* diyerek şifahen icazet vermişse de icazeti yazamadan vefat etmiştir.[82] Şimdi Şeyh Kekê'nin icazet aldığı ve icazet verdiği zevatın hayatına yer vereceğiz.

**Şeyh Kekênin İcazet silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Mahmud Sahib
3. Şeyh Ali Septî el-Palevî
4. Şeyh Abdullah Melekan
5. Şeyh Mahmud Melekan
6. Şeyh Kekê

**İcazet Verdiği Halifeleri**

Şeyh Kekê, Nakşîliğin Hâlidîlik kolunda üç kişiye icazet vermiştir. Şeyh Abdullatif'in hayatı bu çalışmada özel olarak ele alınacağından burada diğer iki halifesi olan Şeyh Ebubekir[83] ve Şeyh İbiş'in hayatına kısa da olsa yer vermemiz yerinde olacaktır.

**Şeyh Ebubekir Melekan**

Şeyh Ebubekir, Kekê'nin Şeyhi olan Şeyh Mahmud'un oğlu ve Şehit edilen Şeyh Abdullah'ın kardeşidir.[84] Kendisi 1896 yılında Meleken'da dünyaya gelmiştir. İlim tahsilini ilk olarak Şeyh Abdullah Efendi'den (Sanî)'den almıştır.[85]

---

82 Mele Hanefi Ballı, kişisel görüşme, Muş, 05.05.2017.

83 Çanî, *a.g.e.,* s. 430.

84 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 25, 280.

85 Ulemâüna mine'l-Müderrisin fi'l-Karni'l-İ'şrîn, Sabahattin el-Çanî, Dârü'r-Ravda, İstanbul, 2016, s. 430.

Mele İhsan Alın (Hazarşah), Şeyh Ebubekir ile ilgili yazmış olduğu hatıratında; babasının 1931 yılı Şubat ayında Babası (Mele Ali)'nin Şeyh Kekê, Şeyh Abdullatif ve Şeyh Tayyib (Haci) ve Hacı Said Daidinanlı[86] ile birlikte hacca gittiğini yazar. Bu hatıratında babasından duyduğu şu olayı anlatır: Bir sabah Şeyh Kêkê'nin yanında bulunuyorduk. Şeyh, Seyyid Abdülhamid Ankavî'nin de bulunduğu bu mecliste bize *"Bana Şeyh Ebubekir'e icazeti vermem, ilham edildi."* dedi. Şeyh Kekê, burada Şeyh Ebubekir'in icazetini hazırladı ve hacdan döndükten sonra 1931 yılında kendisine icazetini verdi.[87] Bu döneme kadar Beroj'da ikamet eden Ebubekir Efendi, 1936'da Melekâ'na geçti[88] tarikat ve ilmî faaliyetlere başladı. Bunun için Mele Zahir Tendurek'i müderris olarak getirmiş[89] ve Melekân'da tasavvuf ve ilim adına hareketli bir dönem başlatmıştır.[90] Böylece Şeyh Sait hareketinde şehit edilen Şeyh Abdullah Efendi'den sonra Melekân'a hareket kazandırmıştır.[91]

Aklı ve feraseti ile tanınan ayrıca bölgesinde tasavvuf ve ilim yanında toplumun sorunları ile yakından ilgilenen Şeyh, Hâlidîliğin yayılmasında etkin bir rol ortaya koyan Şeyh Ebubekir Efendi 1972 yılında[92] vefat etmiş ve Melekan'da defnedilmiştir.[93]

**Molla İbiş (İbarahim)**

Şeyh İbiş (İbrahim) Temmuz 1866 yılında Baskil'in Şefkatli köyünde dünyaya gelmiştir. Nefesoğulları olan soy isimleri daha sonra Yünkül olarak değişmiştir. Şeyh İbiş önceleri Mustafa Kazım Baba adında bir mürşide bağlıydı. Şeyh Kekê'nin Baskil'e gelmesi döneminde yaşadığı bir olay üzerine kendisine bağlanıp mürit olmuştur. Şöyle ki Kekê, ailesi ile birlikte Baskil'e geldiğinde Şeyh İbrahim'in evine misafir olmuştur. Ev sahipleri onun yatağını kapı eşiğine yakın hazırlamış ve kendisine değersiz bir misafir olarak hizmette bulunmuşlardır. Şeyh İbiş aynı gece gördüğü bir rüya görmüş olacak ki Şeyh İbiş uykudan telaşla kalmış ve hanımına *"hanım kalk biz, büyük bir hata etmişiz. Bu misafirimiz değerli bir misafirdir, hünerini anlayamamışız."* demiştir. Ardından Şeyh Kekê'yi uyandırmış ve ona *"hakkınızı helal edin, size saygıda kusur etmişiz"* diyerek yattığı yeri değiştirmişlerdir. Şeyh Kekê, yanında bir süre amel eden bu zata, tasavvuf icazeti vermiştir. Bu icazet halen torunları tarafından muhafaza edilmektedir. Âlim ve muttaki olan bu zat çok zaman geçmeden 1905 yılında vefat etmiştir.[94]

---

86 Abdulkadir Derin, kişisel görüşme, Karlıova, 22, 04, 2017.
87 Molla İhsan Alın, el yazması hatıralarından ve kişisel görüşme, 15.04.2017.
88 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 280.
89 Çanî, *a.g.e.,* s. 225.
90 Molla İhsan Alın, el yazması hatıralarından ve kişisel görüşme, 15.04.2017.
91 Sabahattin Çanî, *a.g.e.,* s. 378.
92 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 309.
93 Sabahattin Çanî, *a.g.e.,* s. 378.
94 Bilal/İhsan Yünkül, kişisel görüşme, Elazığ, 14.04.2017

**2.1.6. Şeyh Abdullatif**

Şeyh Abdullatif, 1887 yılında Xaziyan/Savaşçılar köyünde doğmuştur. Küçük yaşlarda medrese tahsiline başlamıştır.

İlk olarak babasından ders almıştır. Daha sonra Muş'un Pazu köyünde kendi akrabası olan Mele Hasan'ê Bakê'nın medresesinde, Varto'nun Rindaliya ve Hacibey köyünde Sultanşenli Muhammed'in medresesinde ardından Karayazı'nın Dehar köyünde okumuştur.[95] Dehar'da okurken irşat amacıyla köyleri dolaşan Şeyh Said'ê Palu ile tanışmış ve daha sonra onların köyü olan Hınıs'ın Kolhisar köyüne geçerek Şeyh Said Efendi'nin medresesinde Şeyh Ali Rıza Efendi ile beraber okumuştur. Oradan ayrıldıktan sonra Melekan köyünde Şeyh Abdullah Efendi'nin medresesinde okumuştur.[96] Medrese tahsilini bitirdikten sonra kendi köyü olan Xaziya'da medrese açmıştır.[97]

1925 yılında Şeyh Said hadisesi başlayınca ailesinin birçok ferdiyle birlikte aktif olarak harekete katılmıştır. Hareketin yenilgiye uğraması, Şeyh Said ve arkadaşlarının İran'a kaçmaya karar vermesi üzerine *"maddi imkânım yoktur, İran seferine katılmak suretiyle kimseye yük olmak istemem"* diyerek dağlarda saklanmaya devam etmiştir. Muş bölgesinde altı ay firar kaldıktan sonra ihbar sonucu yeri tespit edilmiştir. Bunun üzerine Bingöllü Yado Ağa'nın yanına gitmeye karar vermiş, arkadaşlarıyla yola çıkmıştır. Bingöl'ün Solhan ilçesine bağlı Melekan köyüne yakın bir yerde kar fırtınasına yakalanmış ve arkadaşlarıyla birlikte burada yakalanıp önce Muş sonra Bitlis İstiklal Mahkemesinde idamla yargılanırken 1927 örfi idarenin kalkmasıyla özgürlüğüne kavuşmuştur. Toplam 18 ay hapis sonucu.[98] 1927 yılında cezaevinden çıktıktan sonra "Tertela Şexa"[99] büyük döneminde yakılmış olan Haziyan köyüne dönmüş ve medreselerin yasak olduğu dönemde kendi evininin bitişiğinde bir medrese/hücre inşa etmiş, gizlice burada ders vermiştir. 1935 yılında bölgede etkili olan ailelerin sürgün edilmeye başlanması üzerine sürgünden kaçmak için ailesi ile birlikte Hazro'nun Dedaş köyüne gitmiş ve burada iki yıl kalmıştır.[100] Daha sonra tekrar Haziyan Köyüne dönmüştür.

Şeyh Abdullatif, bir süre sonra Nakşibendî tarikatının bir zincirinin halkasına katılma gereği duydu ve Şeyh Kekê'nin hizmetine girdi ve onun yanında riyazet çekerek tasavvufi terbiyesini almaya başladı. Onun bereketli dergâhında riyazet ve amelini tamamladı. Bir süre sonra Şeyh, onu icazet vermeye layık/ehil görünce ve 1931 yılında icazetini vererek onu Nakşibendî halifesi olarak seçti.[101]

---

95 Çağlayan, *a.g.e*., s. 55.
96 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 55; Akdeniz, *a.g.e*., s. 160.
97 Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Muş, 20.04.2017.
98 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
99 Muş Yöresinde Şeyh Said Hadisesinin bıraktığı sarsıntıya matuf olarak "Şeyhlerin Yaşadığı Büyük Felaket" anlamında kullanılan bir ifadedir.
100 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
101 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 55; Doğu Anadolu Evliyaları II, s. 107.

O bu vazifesiyle Haziyan köyünde ikamet etmiş ve bölgede İslam ve tarikat faaliyetlerini yürütmüştür.[102]

1946 yılında gözlem altında tutulması amacıyla Nahiye Müdürünün baskısıyla Haziyan köyünden alınıp o dönem nahiye olan Yaygın'a yerleştirilmiş ve orada zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Yaygın'da kendi evi olmadığı için uzun süre komşuların kendisine tahsis ettiği derme çatma evlerde kalmıştır. Nahiye müdürünün ve karakolun bulunduğu bir ortamda medresede açmanın imkânsızlığı yüzünden medrese/hücre açamamıştır. Böylece Haziyan'da gizlice devam eden medrese süreci son bulmuştur. Babası ve dedesi idam edilmiş olan Aladin'ê Mele Emin, Mele İbrahim (Zaza) Mele Kasım (Zaza) Kendi oğlu Şeyh Mehmet Emin'e ders vermiştir.[103]

Mehmet Çağlayan Şark Ulemaları eserinde sahibi Şeyh Abdullatif'in çektiği eziyet ve sıkıntılardan söz ederken, yıpranmış olmasına rağmen bunu hiç sezdirmediğini ve kendisini her ziyaret ettiğinde mütebessim ve hiçbir sıkıntısı yokmuş görünümünü verdiğini aktarmaktadır. Çağlayan, ayrıca en sıkıntılı durumunda bile Şeyh Abdullatif'in teheccüt namazlarını ve evradını ihmal etmediğini, ne siyasi şartlar ne de sağlık şartlarına takılmadan Kur'an çizgisini bağlı kaldığını, irşad tebliğ ve halka hizmet etmekten ve hakkı söylemekten çekinmediğini aktarır.

Şeyh Abdüllatif, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yaşanan çalkantılardan bizzat etkilenmiş ve Şeyh Said'in hareketine aktif katılım sağlamış birisi olarak sözüm ona işler normale vardıktan sonra da devlet, siyaset ve devletin kurumlarından uzak kalmıştır. Zorunlu olmadıkça kılık kıyafet kanunu yüzünden Muş'a bile gitmemiştir. Kimseye halifelik vermemiş ve 1964 yılında yaygın nahiyesinde vefat etmiş ardından ardından Haziyan köyünde defnedilmiştir.[104]

**İcazet Silsilesi**

7. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
8. Şeyh Mahmud Sahib
9. Şeyh Ali Septî el-Palevî
10. Şeyh Abdullah Melekanî
11. Şeyh Mahmud Melekanî[105]
12. Şeyh Kekê
13. Şeyh Abdullatif Haziyanî

### 2.1.7. Şeyh Muhammed Emin

Şeyh Abdullatif'in oğlu olan Şeyh Muhammed Emin 1931 yılında Haziyan'da dünyaya geldi.[106] Şeyh Abdullatif cezaevindeyken iki oğlu ölmüştü. Cezaevin-

102 Bkz: Çağlayan, *a.g.e.,* s. 55.
103 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
104 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
105 Çağlayan, s. 79; Akdeniz, s. 85.
106 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 188; Doğu Anadolu Evliyaları II, s. 110-111.

den çıktıktan sonra, bilahare dünyaya gelen büyük oğluna Muhammed Emin küçük oğluna ise Mustafa ismini koymuştur. Zira Rus harbinde Şeyh Abdullatif'in kardeşi (amcası) Şeyh Muhammed Emin ile amcasının oğlu Şeyh Mustafa şehit düşmüş Şeyh Abdullatif de onların isimlerini çocuklarına vermiştir.[107]

**Medrese Hayatı**

İlk eğitimini kendi evinde talebelere gizlice ders veren babasından almıştır. Daha sonra Muş'a bağlı Qijiltax/Kızıldağ köyünde Mele Mustafa Çağlayan, Tifnîk köyünde Mele Mahfuz, Palas köyünde Mele Yusuf (Bulanıklı) ve yine Qıjıltax köyünde Mele Mehmet Çağlayan (eski Muş Müftüsü) adlı hocalardan ders almıştır. Sonra Diyarbakır ilinin Hazro ilçesinde bulunan meşhur Seydayê Heci Fettah'ın medresesine geçip ondan ders almıştır. Ondan sonra Malazgirt ilçesine bağlı "Toraqa" köyünde meşhur Mele Zahirê Tendurek-i'den ders almıştır. Sonraki yıllarda Mele Zahirê Tendurekê Solhan ilçesinin Melekan köyüne geçince oda oraya geçip dört yıl daha ondan ders almıştır.[108] En son Dadina'da Mele Selim'in yanında eğitimini tamamlayarak ondan ilim icazetini almıştır.[109] Hayatının öğrencilik dönemlerinde Mele Selim ile birlikte olmuş ve bu birliktelik tasavvuf döneminde de devam etmiştir.

Medrese tahsilini bitirmesinin ardından 1955 yılında yaygında evinin bitişiğinde bir hücre inşâ ederek bir medrese açmıştır.[110] 1989 yılına kadar medrese faaliyetlerini sürdürmüştür. 90'lı yılların çalkantılısından oldukça etkilenen ve büyük baskı gören Şeyh Muhammed Emin için medresede ders vermek fiilen imkânsız hale gelince 35 yıllık medresesi kapanmıştır.[111]

Seyda Mele Zahir Tendurek Melekan'da müderrislik yaptığı dönemde öğrencilerini bir beytinde isimlerine atıfta bulunup onların özellikleri ile onları anlatmaktadır. Bu beyitlerinden biri de Şeyh Muhammed Emin hakkındadır. Söz konusu Beyit şöyledir:

أَمَانَةٌ فِي أَمِين وَازَى فِي الرُّتَبِ[112]

*"Emin'deki emanet rütbece, denktir."*[113] Mele Zahir, bu beyitte "Emin" kelimesi ile Şeyh Muhammed Emin'e işaret ederek onu methetmiştir.[114]

---

107 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

108 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 286; Çanî, *a.g.e.,* s. 432.

109 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 188; Doğu Anadolu Evliyaları II, s. 111.

110 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

111 Şeyh Mustafa Bingöl, Kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

112 Molla İhsan Alın, *Lemü'l-Lâmi' fî Şerhi Kasidetin min Divâni'l-Üstad el-Molla Zâhir et-Tendurekî,* Ravza Yaıncılık, 2008, 23.

113 *"Emanet" kelimesi Şeyh Haşimin oğlu Emin'e; "Emin" kelimesi ise Molla Emine işarettir. Yani "Her rütbesinde emsalinin rütbesine denk tutulmuştur."* Molla İhsan Alın, *a.g.e.,* s. 23; Ayrıca: Molla İhsan Alın, kişisel görüşme, Bingöl, 27.04.2017.

114 Molla İhsan Alın, *a.g.e.,* s. 23; Ayrıca: Molla İhsan Alın, kişisel görüşme, Bingöl, 27.04.2017.

**Tasavvufî Hayatı**

Bölgede tanınan bir Şeyh sülalesine mensup ve Nakşibendî tarikatının halifesi olmasın rağmen bunun maddi imkanlarından istifade etmeyi hiç düşünmemiş, mütevazi bir hayat sürdürmeyi tercih etmiştir. İlim ve medrese ehli olduğu halde bir köylü gibi yaşamaya, kibir ve gösterişten uzak bir hayat sürmeye üzen göstermiştir. Medreselerin yasak olduğu dönemde zor şartlarda medrese tahsilini yapıp bitirdi. "Kaçak" medreselerde yetişen birisi olarak yine "kaçak" medreselerde yıllarca medrese talebelerine/feqîlere ders verdi.[115] İlmiyle fesahatiyle dürüstlüğüyle bir peygamber varisi olarak çevresindeki saygınlığı ve ailesinin eksisini hiçbir zaman istismar etmemiş ve onu dünyasına alet etmemiş, uzun süre müderrislik yaparak talebe yetiştirmiştir. Ne hazindir ki derin göçlerin pençesine ve hizmetine düşmüş bazıları, onu karanlık odaklarla birlikte yıpratmaya çalışmışlardır.

Şeyh Muhammed Emin'in en önemli özelliklerden biri dini yaşam alanında ve bölgedeki kişisel özgürlükler alanında halkın çektiği acılara ortak olması ve bunu söylemekten çekinmemesidir. Zira o, eli nasırlı ender şeyhlerden birisi olarak bölgede vuku bulan hadislere tepki gösterir ve zalim idarecilerin yüzüne *"zalimsiniz"* diye haykıra bilen cesur bir âlimdi. O, mücadelesi, cesur ve yiğit tavrıyla bölgesini ve Müslümanların lideri, mana rehberi, gönül adamı idi olarak halkın acılarına ortak olmuş, bildiklerini söylemekten asla yılmamıştır.[116] Kendisine yapılan baskıların ve hakaretlerin çoğaldığı bir dönemde bir dönemde bazı dostlarını ve akrabalarını ziyaret etmiş ve vedalaşmıştır. Bu ziyaretlerin birinde emekli Müftü Mehmet Çağlayan ve bazı dostları, ondan dönmemesi için uğraşmışlardır. Ancak kendisi tüm ısrarlara rağmen "Şayet öldürülürsem beni babamın ve dedemin türbelerini yanına defnedin" diyerek vedalaşmıştır.[117]

Şeyh Muhammed Emin, ilim tahsilini Hâlidî tarikatının medreselerinde yapmış ve Hâlidî şeyhleriyle her zaman iç içe olmuştur. Yaygın köyünde medrese açtıktan sonra zaman zaman Melekan'a giden Şeyh Muhammed Emin tarikat icazetini Melekan'dan Şeyh Ebubekir'den almıştır.[118]Şeyh Muhammed Emin, Şeyh Ebubekir'den hilafeti, Şeyh Selim Dadinan, Şeyh Vahdeddin ve Şeyh Bahaeddin Rindaliya'ya ile birlikte icazet almıştır. Şeyh Ebu Bekir'in halifelik verdiği dört kişiden biri olarak Post-Nişin olmuştur.

Şeyh Ebubekir Efendi'nin, adı geçen zatları halife olarak tayin etmesinin temel sebebi, onlarda gördüğü ilmî birikim, tasavvuf ve irşat ile ilgili kabiliyetleridir. Nitekim kendilerini yakından tanıyan ve medrese arkadaşları olan Mele İhsan, Şeyh Ebubekir ile ilgili yazdığı hatıratında onların bu vasıflarına vurgu

115 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
116 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 189.
117 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 189.
118 Akdeniz, *a.g.e.,* s. 311; Sabahattin Çanî, *a.g.e.,* s. 430.

yapar ve bu sebeple icazete son derece layık olduklarına vurgu yaparak Melay-ı Cezirî'nin şu beytini zikreder: [119]

هر گل سنك دبيتن زير بتدبير حكيم؟
قابلية كو نبت حكمت أستاد چه كت؟

*"Her çamur, hakîmin tedbiri ile altın olur mu?*
*Kabiliyyet olmazsa, üstadın hikmeti ne yapabilir?"*

Şeyh Muhammed Emin, 1969 yılında Mele Selim ve Mele İhsan'ın da bulunduğu büyük kafile ile Şeyh Ebubekir'e son hac yolculuğunda eşlik etmiştir.[120]

Cumhuriyetten itibaren hiç bitmeyen sıkıntılar, baskı ve gözaltılar, 12 Eylül döneminde ve 90'lı yıllarda da devam etmiştir. 23 Ekim 1993 yılında evinin bulunduğu Şikeftiya köyüne helikopterler eşliğinde yapılan baskında gözaltına alındı, serbest bırakılması için yapılan tüm girişimler sonuçsuz kaldı. Şeyh Muhammed Emin bu şekilde 1993 yılında 5 Kasım günü Şehit edildi. Daha sonra Cesedi Muş'un dışında Köykent civarında tanınmaz bir şekilde 6 Kasım 1933 Cumartesi günü öldürüldü.[121] Şehadetinden sonra evi yakıldı ve ailesi göçe zorlandı. Taziyesine bile müsaade edilmedi. Maalesef bütün bunlar yaşanırken yıllarca görev yaptığı kurumundan ve diğer İslamî yayın organlarından olayla ilgili bir tepki gösterilmedi. Ailesinin davacı olduğu Muş'taki kimi askeri yetkililerin davalı olduğu dava, Yargıtay aşamasında sürmektedir.[122] Kendisi Halifelik vermeden vefat etmiştir.

**İcazet Silsilesi**

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî
2. Şeyh Mahmud Sahib
3. Şeyh Ali Septî el-Palevî
4. Şeyh Abdullah Melekanî
5. Şeyh Mahmud Melekanî[123]
6. Şeyh Kekê
7. Şeyh Ebubekir Melekanî
8. Şeyh Muhammed Emin Haziyanî

**Sonuç**

Tarikata mensup olan Mele Azin ailesi, bölgeye ayak bastığı andan itibaren ilim ve tasavvuf alanında önemli gayretlerde bulunmuştur. Daha öncele-

119 Mola İhsan Alın, Hatıralar (El Yazması), Ayrıca kişisel görüşme, 27.04.2017.
120 Mola İhsan Alın, Hatıralar (El Yazması), Ayrıca kişisel görüşme, 27.04.2017.
121 Çağlayan, *a.g.e.,* s. 189.
122 Şeyh Mustafa Bingöl, kişisel görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.
123 Çağlayan, s. 79; Akdeniz, s. 85.

ri Kadirî olan aile, Şeyh Ali Sebitî ve Şeyh Abdullah'ın özel ziyaretleri sonucu Nakşîliğin Hâlidî koluna geçmeyi kabul etmiştir. Tasavvuf, ailede bir kültür niteliğine bürünmüş ve bugüne kadar devam etmiştir. Bu silsilede yer alan zatlar: Şeyh Ahmedî Hazyanî, Şeyh Abdulhamid Haziyani, Şeyh Ali Hırbızunî, Şeyh Hasanî Haziyanî, Şeyh Abdulhamit İnali, Şeyh Kekê (Şeyh Abdulmecid), Şeyh Abdullatif Haziyanî, Şeyh Muhammed Emin Haziyanî'dır.

Yaşantılarıyla örnek olan bu zatlar, halkın manevî gelişimi için faaliyetlerde bulunmuş, dinî ve tasavvufi hizmetler onların ana gayeleri olmuştur. Zühd ve takvayı esas edinmiş ve hiçbir dönem siyaset, riyaset ve servet kaygısı taşımamışlardır. Liyakati esas almaları ve icazeti bir aile meselesi ve mesleği olarak görmediklerinden hiç biri, kendi yakın akrabasına halifelik vermemiştir. Dolayısıyla ailede halifelik babadan oğula geçen bir kurum olmamıştır.

Ailede bölgeye ve bulundukları topluma dinî hizmetler sunma gayesiyle en yaygın meslek imamlık olmuştur. Ayrıca aile, İslam toplumunu etki edecek olaylara duyarsız kalmamıştır. Nitekim bunun bir sonucu olarak birinci ve ikinci Rus harplerinde gönüllü olarak harbe katılmış ve şehitler vermişlerdir. Söz konusu ailenin dikkat çeken en önemli yönlerinden biri de siyasi ve içtimai meselelerde güçten değil; haktan yana olmaya çalışmış ve bu nedenle birçok sıkıntı yaşamıştır.

**Kaynaklar**

Algar, Hamit, *Nakşibendîlik* (trc. Cüneyt Köksal, Ethem Cebecioğlu, İsmail Taşpınar, Kemal Kahraman, Nebi Mehdiyev, Nurullah Koltaş, Zeyneb Özbek), İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

Amman, Mehmet Tayfun, Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu, 11-13 Haziran 2010, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2012.

Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Doğuştan Gönümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.

Akdeniz, Hüseyin Abdullah, *Melekan Şeyhleri,* İtaki Kitabevi, Malatya, 2009.

Çağlayan, Mehmet, *Şark Uleması,* İstanbul, Çağlayan Yayınları, 1996.

Çanî, Sabahattin, *Ulemâüna mine'l-Müderrisin fi'l-Karni'l-İ'şrîn,* Dârü'r-Ravda, İstanbul, 2016.

Kara, Mustasfa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler,* İstanbul,1977.

Karabulut, Serdar, *Şeyh Ali Sebitî el-Palevî,* Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2014.

Türer, Osman, *Ana hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1995.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar, İstanbul, 2016.

Yavuz, Kemal- Ayvalı, Ramazan vd., Doğu Anadolu Evliyaları II, *Türkiye Gazetesi Yayınları,* İstanbul, 2004.

**Kişisel Görüşmeler**

Agit, Abdulkadir, Kişisel Görüşme, 24.04.2017.

Ağaç, Abdülhamit, Malatya, Kişisel Görüşme, 10.03.2017.

Alın, Mele İhsan, Hazarşah, El Yazması Hatıralar ve Kişisel Görüşme, 15.04.2017.

Araz, Mele Abdurrahman, Kişisel Görüşme, 23.04.2017.

Araz, Mehmet Emin, Kişisel Görüşme, Bingöl, 04,04,2017;

Ballı, Mele Hanefi, Kişisel Görüşme, 04,04,2017.

Ballı, Mele Muhammed, Isparta, 2003.

Bingöl, Şeyh Mustafa, Kişisel Görüşme, Yaygın, Muş, 20.04.2017.

Ceylan, Seçkin, Kişisel Görüşme, Sursuri, Elazığ, 08.04.2017.

Derin, Abdulkadir, Kişisel görüşme, Karlıova, 22, 04, 2017;

Emiroğlu, C., Kişisel Görüşme, Elazığ, 09.04.2017.

Kent, C., Kişisel Görüşme, Elazığ, 09.04.2017.

Orakçıoğlu, Hacı Muhammed, Kişisel Görüşme, Elazığ, 08.04.2017.

Ortaç, İsmail/Mehmet, kişisel görüşme, Elazığ, 2017.

Özmen, Mele Mustafa, Elazığ, 12.03.2017.

Seçkin, Ahmet, Elazığ, 15.04.2017.

Sukaya, Atik, Kişisel Görüşme, Bingöl, 02.03.2017.

Turgut, Cemal ve Muhsin Turgut'un ailesi, Kişisel Görüşme, 08, 04, 2017.

Tüken, Mahmut, Keko Güneş, Kişisel Görüşme, Elazığ, 08, 04, 2017.

Yünkül, İhsan, Kişisel Görüşme, Elazığ, 14.04.2017.